

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

(GEMDER)

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı:1

Haziran-2021

MAKALE BİLGİLERİ

Mücmel Ayetlerin Tercümesinde Kur'an Bütünlüğünü

Dikkate Alma

Taking the Integrity of the Quran into Consideration in the
Translation of Muçmel Verses

Bu çalışma Ali Karataş tarafından "Kur'an Yolu Mealinde Geliştirilmeye Açık Alanlar Çalıştayı"nda bildiri olarak sunulmuş; daha sonra Karataş ve Atmaca tarafından geliştirilmiştir.

YAZARLAR

Ali KARATAŞ

Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Tefsir Bilim Dalı
Doç. Dr. karatasali5@gmail.com

Orcid: 0000-0003-3365-0627

Gökhan ATMACA

Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Tefsir Bilim Dalı
Doç. Dr., atmaca@sakarya.edu.tr

Orcid: 0000-0002-8672-3810

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 07.05.2021

Makale Kabul Tarihi: 28.06.2021

Sayfa Aralığı: 1-25

Öz: Kültür toplumdan topluma değiştiği için dil de toplumlara göre değişir. Buna bağlı olarak bir kültürü yansıtan sözcüklerin karşılığı başka bir dilde olmayabilir ve çevirilerde eksiklikler ortaya çıkar. Ayrıca bir metnin anlaşılmasında; insan, metin ve anlamayla ilgili unsurlar pasajın anlaşılmasını doğrudan etkilediği gibi başka bir dile tercüme edilmesini de etkiler. Bu nedenle tercümelemede eksiklik yanında hatalar da olabilmektedir. Söz konusu durum Kur'an mealleri için de geçerlidir. Kur'an, apaçık bir kitaptır. Fakat onun bazı metinsel özellikleri muhatap tarafından anlamada zorluklar ortaya çıkarabilmekte ve doğru bir meal yapabilmeye başarısını etkilemektedir. Mealde hata ve eksikliği doğuran nedenlerden biri mücmel kabul edilen ayetlerdir. Çeşitli etkenler bu tür ayetlerde muhatap açısından bir mücmellik olgusunu ortaya çıkarabilmektedir. Söz konusu durum mücmel ayetlerin değerlendirilmesinin meallerde geliştirmeye açık bir alan olmasını gerektirmektedir. **Elbette** Kur'an bütünlüğü dikkate alındığında mücmel ayetlerin çevirisi geliştirilebilir. Bu çalışmamız mücmel ayetler bağlamında bazı meallerdeki çeviri örneklerini değerlendirmeyi hedeflemektedir. Mücmellik olgusunun varlığını tartışmak çalışmamızın çerçevesine dâhil edilmemiştir. Mücmellik doğal bir olgu olarak görülmüş ve mücmelliğin sebepleri üzerinde genel hatlarıyla durulmuştur. Teorik çerçeve için ilgili kaynaklara atıflar yapılmış ancak bunun için ayrıntıya girilmemiştir. Her bir sebepten kaynaklı içerik, seçilen örnekler göre meal ile ilişkilendirilerek daha ileri araştırmalar için bir alt yapı oluşturması hedeflenmiştir. İlgili örnekler ayetlerin tarihi bağlamı ve Kur'an bütünlüğü dikkate alınarak analiz edilmiştir. Seçilen çeviri örneklerinin bir kısmında hatalar tespit edilmiştir. Bu hatalar bağlamı dikkate almamaktan kaynaklanmaktadır. Ancak bağlamın değerlendirmesi de yorumcuya göre değişebilmektedir. Bu nedenle mücmel kabul edilen ayetlerde bağlam bilgisine ne kadar dikkat edilse de yorumcunun kabullerinden kaynaklı farklılıklar olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Mücmel Ayetler, Tercüme, Meal, Bağlam.

Abstract: For this reason, every translation is incomplete and incorrect. Because language is the product of culture. Culture, on the other hand, varies from society to society. So languages vary according to societies. A word used in one society may not be in another. In this case, inaccuracies arise in translations. Also, other things are needed for a text to be understood correctly. These are: Man himself, the structure of the text, and other things. These issues are among the factors that affect the understanding of the text. Due to these factors, there are deficiencies in translations. For these reasons, there may be errors in translations. This situation is also valid for the Kur'an translations. The Quran is an understandable book. However, a person who reads the Quran may not be able to understand the Quran correctly for some reasons. Or it will have difficulty understanding the Quran. This situation affects the success of the reader of the Quran in making a correct translation. There are reasons for mistakes and deficiencies in the translations of the Quran. One of them is the verses that are accepted as mucmel. Verses can be confused for various reasons. In this respect, studies can be made on the mucmels in the verses. Especially the translations of the Quran can be examined in these aspects. In this research, we analyzed some translation examples in some translations. As a concept of tafsir method, the phenomenon of mucmel is not the subject of our research. In our study, the phenomenon of mucmel has been accepted as a natural phenomenon. In our study, only the reasons for the closure (mucmel) are focused on in general terms. References are made to relevant sources for the theoretical framework. However, it has not been elaborated. Selected examples have been associated with the translation of the Quran. Thus, it is aimed to create an infrastructure for future researches. In the relevant examples, attention has been paid to the following points. The historical environment of the verses. The entire Quran. In other words, the inner integrity of the Quran. In this study, the following conclusions have been reached: Errors were found in some of the Quran translations we studied in this article. The reason for these errors is as follows: Translators have not taken into account the historical context of the verses. In addition, the translators did not take into account the internal integrity of the Quran. Of course, understanding the historical environment of the verse and the interpretation of the inner integrity of the Quran may vary according to the translator. For this reason, there may be differences due to the interpreter in the translation of the closed verses. However, there are ways to reduce errors in translations. In other words, the translator should pay attention to the following in translation: The translator should pay attention to the internal integrity of the Quran. The translator should take into account the culture and other elements of the historical period in which the Quran descended.

Key Words: Quran, Tafsir, Mucmel Verses, Translation, Koran translations, Context.

Giriş

Her çeviri -çoğunlukla- eksiklikle maluldür. Bu sebeple mealler de her daim eksik ve hatalı olabilir. Bununla birlikte çevirilerin geliştirilmesi ve eksikliklerin azaltılması mümkündür. Kur'an bütünlüğü ve ayetlerin bağlamı dikkate alındığında hata ve eksiklikler giderilerek mealler geliştirilebilir. Bağlamın dikkate alınmasıyla meallerin geliştirilebileceği hususlardan birisi mücmellik olgusudur. Manasında kapalılık olduğu düşünülen ve buna bağlı olarak muhatabın anlamakta zorluk çektiği ayetlere mücmel ayetler denir. Genel olarak ifade edecek olursak kelimenin çok anlamlı olması, zamirin mercii ihtilafı, atf veya istinaf ihtimali ve takdim-tehir gibi hususlar mücmellik sebepleridir. Bu tür ifadeleri açıklayan ayetler mübeyyin olarak isimlendirilir. Mübeyyin ifadeler bazen ayete bitişik yani ayetin kendi içindeki diğer kelimeler yardımıyla bazen de Kur'an'ın başka bir yerindeki bir ifadeyle açık hale gelir. Mücmel ifadeler Hz. Peygamber'in sünneti ve sözleri ile de beyan edilmiştir.

Mücmellik, olgu olarak kabul edilse de bir ayette mücmel bir durumun varlığı üzerinde ittifak edilmeyebilir. Süyûtî, bu duruma dair bazı örnekleri *el-İtkân* adlı eserinde zikretmiştir. Bunlardan birisi hırsızın elinin kesilmesiyle ilgili ayettir (el-Mâide 5/38). Bazılarına göre bu ayetteki mücmellik, el ve kesme kelimelerindedir. Çünkü bu iki kelimeyi açıklayan bir ifade bulunmamaktadır. Ancak bazılarına göre burada bir kapalılık bulunmamaktadır.¹ Bu nedenle mücmel bir ifadeyi açıklayıcı başka bir ifadeden ve doğal olarak çeviri itibarıyla o ifadenin geliştirilmesinden bahsedilebilmesi için öncelikle bir kelime veya ifadenin mücmel olduğuna dair ittifak edilmiş olması gerekmektedir.

Mücmel ayetlerin doğru anlaşılması Allah'ın muradının tespit edilebilmesi için önemlidir. Ancak mücmelliği ortaya çıkaran se-

¹ Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2012), 3/62-63.

beplere bağlı olarak müfessirlerin yaklaşım ve değerlendirmeleri aynı ayetin farklı anlaşılmasını etkileyebilmektedir. Söz konusu husus meal için de geçerlidir. Bununla birlikte ayetlerin birçoğunda herkesin üzerinde uzlaştığı değişmez bir çevirinin yapılması neredeyse imkânsızdır.

Mücmelliğin doğru bir şekilde tespit edilemediği çevirilerde, çevirinin hedeflendiği dile ayetler yanlış tercüme edilebilmektedir. Mücmel ifadenin açık hale getirilmesi, ancak titiz bir inceleme ile mümkün olabilir. Bunun için öncelikle zikredilen sebeplerin varlığı farkında olunmalıdır. Bu sebeplerle ilgili bir farkındalık oluşmadığında hatalara düşebilme ihtimali artacaktır. Örneğin bir kelimenin çok anlamlı olduğuna dair bir bilgi öğrenilmemiş ise o kelimeyle ilgili akla gelen ilk anlama göre çeviri yapılabilmekte, bu da doğru anlamın gözden kaçması sonucunu doğurmaktadır.

Kelimelerde veya bir bütün olarak bir ayette mücmelliğin varlığı ayetlerin farklı yorumlanmasını gündeme getirmektedir. Çünkü kapalılığı gidermek maksadıyla ortaya konulan çaba bir insan faaliyetidir. İnsani yapıp etmelerde ise tercihler söz konusudur. Bu durum doğal olarak anlamsal farklılıkları ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle hem tefsir hem de çeviri faaliyeti olarak mücmel ayetler için belirlenen anlamlarda öznelliğe bağlı yorumsal farklılıklar belirebilecektir. Bununla birlikte yorum farklılıkları tamamen ortadan kaldırılamasa da ayetlerin siyakı ve Kur'an bütünlüğü dikkate alındığı takdirde, mücmel kabul edilen pasajlarda, hataları en aza indirmenin imkânı bulunmaktadır.

Araştırmamız bazı örnekler üzerinden -bu konuda- özelde *Kur'an Yolu* mealini dikkate alınarak bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır. Hasan Basri Çantay ve Mustafa Öztürk'ün meallerine de müracaat edilerek mealler arası kıyaslama yapılacaktır. Böylece konunun ilgili örnekler bağlamında daha açık ele alınmasına çalışılacaktır. *Kur'an Yolu* mealinin mücmellik bağlamında baştan sonra incelenmesi hedeflenmemektedir. Çünkü böylesi bir çalışma maka-

le boyutunu aşan bir araştırmayı gerektirmektedir. Çantay'ın meal nispeten -çağdaş olmakla birlikte- daha erken bir dönemde yazıldığı, Öztürk'ünki ise daha güncel olduğu için tercih edilmiştir. Gerektiğinde diğer bazı meallere de müracaat edilebilecektir.

Mücmellik olgusunun varlığını tartışmak araştırmamızın çerçevesine dâhil edilmemiştir. Araştırmada mücmellik doğal bir durum kabul edilecek ve mücmelliğin sebepleri üzerinde genel hatlarıyla durulacaktır. Teorik çerçeve için ilgili kaynaklara kısa atıflar yapılacak ancak bunun için ayrıntıya girilmeyecektir. Her bir sebepten kaynaklı içerik, meal ile ilişkilendirilecek ve böylece daha ileri araştırmalar için bir alt yapı oluşturması hedeflenecektir.

1. Çokanlamlılıktan Kaynaklı Mücmellik

Birden fazla manada kullanılan kelimelere *lafzı müşterek* denir. Bazı âlimler tek anlamlılığı esas kabul edip farklı anlamları hakikat ve mecaz gibi çeşitli açılardan değerlendirmişler ve lafızda müşterekliği gidermeye çalışmışlardır.² Ancak bazıları genel bir olgu olarak bir şart ortaya koymadan lafız birliği ve anlam çokluğu olan kelimeleri müşterek olarak kabul etmişlerdir. Müşterek lafız, Kur'an ilimleri ve tefsir usulü kitaplarında *vücûh* sözcüğü ile karşılanmaktadır. Kelimelerin geçtiği bağlama göre farklı anlamlara gelmesi önemli görüldüğü için bu konuya dair geniş bir vücûh ve nezâir edebiyatı oluşmuş; Mukâtil b. Süleyman'dan (ö. 150/767) İbnü'l-Cevzî'ye (ö. 597/1201) kadar önemli eserler telif edilmiştir.

Müşterekliği çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan birincisi aynı kelimeyi Arapların farklı manada kullanmasıdır. İkincisi mecaz manaların zamanla hakiki mana olarak kabul edilmesidir. Üçüncüsü kelimelerde çeşitli yollarla meydana gelen değişimlerdir. Dördüncüsü kelimelerdeki anlamın unutulması ve kelimelerin başka

² Bk. Şahin Güven, *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorunlanmasında Çokanlamlılık Sorunu* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 91-92.

manalarda kullanılmasıdır. Beşincisi de çeşitli etkenlerle kelimelere yeni anlamlar yüklenmesidir.³

Farklı manalardaki kelimelerin anlam çeşitliliği dikkate alınmadığında bu tür kelimelerin geçtiği her ayete aynı mana verilmekte, bu yaklaşım da ayetin yanlış anlaşılmasına yol açabilmektedir. Örneğin *fitne* sözcüğü her geçtiği yerde imtihan olarak çevrildiğinde bazı ayetlerin muradı tespit edilememiş olur. İbnü'l-Cevzî, kök anlamı "halis olanın olmayanından ayrılması için altını ateşe atmak" olup⁴ Türkçe deneme ve imtihan manasında kullanılan *fitne* ile ilgili yedi görüş nakletmiştir. Bunlar savaş, dalalet, çirkin şeyleri reddetme konusunda suskunluk, imtihan, mal ve evlatla denenme, musibet ve bidatlerin ortaya çıkmasıdır.⁵ Son dönemde kaleme alına *el-Mevsûatü'l-Vücûh ve'n-Nezâir* isimli eserde de *fitne* kelimesinin anlam olarak 16 farklı kullanımından bahsedilmiştir. Bunlar şirk, imtihan, azap, ateşte yakmak, öldürme, alıkoyma, dalalet, özür, ibret, delil olma, günah, ceza, hastalık, hüküm, kibir ve cezadır.⁶ Hasan Keskin bu konuyu işlediği müstakil eserinde *fitnenin*; imtihan, zulüm, sapma, fesat, belâ, azap, delilik gibi yedi farklı manası üzerinde durmuştur.⁷

Söz konusu kelimenin geçtiği ayetlerdeki kullanımının *Kur'an Yolu* mealindeki bazı kullanımlarına bakalım: "Sadece içinizden zulmedenlere dokunmakla kalmayacak olan *fitneden* sakının ve bilin ki Allah'ın cezası şiddetlidir." (el-Enfâl 8/25) şeklindeki çeviride görül-

³ Bk. Güven, *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, 119-142; İsmail Durmuş, "Müşterek", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1> (05.03.2021).

⁴ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2008), 423.

⁵ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. thk. Abrürrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1422/2001), 2/201.

⁶ Bk. Ahmed Muhammed el-Berîdî-Fed İbrâhim ed-Dâli', *el-Mevsûatü'l-Vücûh ve'n-Nezâir* (Riyad: Dâtur'-Tedmîr, ty), 986-989.

⁷ Hasan Keskin, *Kur'an'da Fitne Kavramı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 36-133.

düğü üzere bu kelime *Kur'an Yolu*'nda olduğu gibi Türkçe'ye aktarılmış ve mana olarak Türkçe'de neye karşılık geldiği açıkça belirlenmemiştir.

İzzet Derveze'ye göre bu ayetle önceki ayetler arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Bir önceki ayet; Allah'a ve Resûlü'ne itaati emretmekte, fitne ve muhalefetten ise nehyetmektedir. Özellikle Hz. Peygamber'in çağrısına tereddütsüz yaklaşılması gerektiğini bildiren bu ayetlerin manası ile Bedir savaşından önce, bazı Müslümanların Hz. Peygamber'i yaralayıcı mahiyette, emirlerine karşı sergiledikleri tutumları ve savaş sonrası ganimetlerin bölüşümündeki fitneye sebep olan davranışlarını konu alan önceki ayetler arasında -konu birlikteliği açısından- bir bütünlük söz konusudur. Bu ayetlerle önceki tutum ve davranışları sebebiyle Müslümanlar sert bir şekilde yerilerek uyarılarak⁸ gelecek olan fitnenin sadece zalimlere gelmeyeceği ve bu fitnenin herkese geleceği bildirilmiştir.

Bu ayetteki fitne, *Kur'an Yolu* mealinin dipnotunda "toplum içinde imanın bozulması, baskı, düzensizlik, kargaşa, hukukun çiğnenmesi, hakka dayanmayan gücün hâkim olması ve böylece kulluk imtihanının kaybedilmesi tehlikesi" olarak izah edilmiştir. Arapça fitne kelimesinin açıklanmasının söz konusu izahta etkisi dikkat çekmektedir. Nitekim bu kelimenin lafzı müşterek olduğu dikkate alınmamış ve olduğu gibi Türkçeye aktarılmıştır. Ancak dipnottaki izahta sıralanan açıklamalardan hangisinin fitneye karşılık geleceği konusunda kafa karışıklığı ortaya çıkmaktadır. Bu açıklamaya göre fitne; imanın bozulması mı, baskı mı, kargaşa veya diğer hususlar mıdır? Bir okuyucu bu çeviriden bu izahlardan hangisini anlayacaktır?

Aynı ayete Hasan Basri Çantay "Bir de öyle bir *fitneden* sakının ki o, *içinizden yalnız zulmedenlere çatmaz (âmmeye de sirayet ve hepsini*

⁸ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1383), 7/28-29.

perişan eder). Hem bilin ki Allah, şüphesiz azabı çetin olandır.”⁹ şeklinde mana vermiştir. Burada da “fitne” kelimesi sadece latinize edilmiş ve herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Böylece ayetin manası kapalı bırakılmıştır. Mustafa Öztürk ise ayete şöyle mana vermiştir: “(Aranızda kavga-niza çıkması, toplumda iman ve ahlak düzeninin bozulması gibi her türlü) fitneye karşı son derece tedbirli olun. Zira fitne ve fesadın zararı yalnızca içinizde adalet ve hakkaniyet çizgisinden sapan kimselere erişmekle kalmaz, bütün topluma da sirayet eder. Bilin ki Allah'ın fitne-fesat çıkaranlara vereceği ceza çok şiddetlidir.”¹⁰

Müfessirler bu ayetteki fitneye daha çok “fesat ve kargaşa” şeklinde mana vermişlerdir. Böylece daha çok toplum düzeninin bozulması ve güven ortamının kaybolması gibi hususlar üzerinde durmuşlardır. Böylesi durumlarda müminler arasında karışıklık gibi sorunların olabileceğine ve böyle ortamların toplumsal barışı zedeleyeceğini ve tüm toplumun huzurunu bozacağını ifade etmişlerdir. Ayette geçen fitneyi “günah” olarak tefsir eden müfessirler de bulunmaktadır. Bunlara göre toplumsal alanla ilgili günahların artması bütün toplumu sıkıntıya sokacaktır. Buradaki fitneyi “azap” olarak değerlendirenler ise Allah ve Resulüne itaat etmemenin tüm toplumu etkileyecek bir azaba neden olabileceği hususu üzerinde durmuşlardır.¹¹ Fahreddin Râzî'ye göre de Allah'ın sakındırdığı fitne, insanlara incek olan azaptır.¹² Ayetin bağlamında Allah'ın şiddetli bir şekilde azâb edici olmasını dikkate aldığımızda bu yorumun isabetli olduğu söylenebilir. el-Ankebût 29/10, ez-Zâriyât 51/14 ve el-Burûc 85/10'da Kur'ân Yolu mealinde bu ayetler de azaba uygun olacak şekilde çevrilmiştir.

⁹ Kur'an- Hakîm ve Meâl-i Kerim, çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: yy, 1984), el-Enfâl 8/25.

¹⁰ Nüzul Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, çev. Mustafa Öztürk (Ankara: Ankara Okulu, 2016), el-Enfâl 8/25.

¹¹ Keskin, *Kur'an'da Fitne Kavramı*, 122-123.

¹² Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1998), 15/473.

Aynı kelime el-Bakara 2/191’de aynı şekilde Türkçe anlamındaki karşılığını anımsatacak biçimde siyak dikkate alınmadan “*Fitne öldürmekten daha kötüdür.*” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu meali okuyan bir okuyucunun ayeti “*Karışıklık, kargaşa öldürmekten daha kötüdür.*” olarak anlaması yüksek bir ihtimaldir. Çünkü çeviride, hedeflenen dildeki karşılık böyledir. Eğer bu ayetin metinsel ve tarihsel bağlamı dikkate alınmış olsaydı bu ayetteki fitne kelimesinin kargaşa çıkarmaktan başka bir anlamda olduğu görülürdü. Aynı ayeti Çantay “*Fitne katilden beterdir.*”¹³ şeklinde çevirirken Öztürk “*(Bilin ki) inancınızdan dolayı onların size reva gördükleri baskı ve zulüm, savaşta insan öldürmekten daha kötüdür.*”¹⁴ ifadeleriyle daha vurgulu biçimde anlamlandırmıştır.

Kur’an Yolu mealinde kelimelerin farklı anlamda olabileceği dikkate alınmadan çevirisinin yapıldığı ayetlerden birisi el-‘Araf 7/31. ayettir. Bu çeviride -ayetin öncesi ve sonrası farklı bir konudan bahsettiği halde- ayet doğrudan müminlere hitap ediyor gibi değerlendirilmiştir. Hatta çeviride ayetin konusu namazla ilişkilendirilmiştir. Bu ayetin meali “*Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmeyiz.*” şeklindedir. Bu ayette çeviriyi etkileyen mescit, ziynet ve israf kelimeleri bulunmaktadır. Bu kelimelerin bağlam bilgisine, bizlere neyi anlatmak istemiş olabileceğine ve bu içeriğin Türkçe karşılık olarak neyi ifade etmek istediğine dikkat edilmiştir. Nitekim söz konusu ayet, yeme ve içmede israfı haram kılan bir ayet olarak anlaşılacak şekilde tercüme edilmiştir. Bu ayetin öncesinde Allah’ı bırakıp şeytanı dost edinenler, sonrasında da Allah’ın helal kıldığı güzellikleri, haram kılanlar anlatılmaktadır. Ayetin sebebi nüzülü de böyle bir çeviriye imkân tanımamaktadır. Mealde ayette geçen mescit kelimesi; namaz kılma zamanı, *israf* kelimesi de yeme ve içmede israf olarak anlamlandırılmıştır. Fakat

¹³ Kur’an- Hakîm ve Meâl-i Kerim, el-Bakara 2/191.

¹⁴ Mustafa Öztürk, Nüzul Sırasına Göre Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, el-Bakara 2/191.

mescitle; Mescid-i Haram, israf etmekle de Allah'ın belirlediği helal ve haram sınırlarında haddi aşmak kastedilmiştir. Yine mescide gidildiğinde güzelce giyinmenin emredilmesi, Kâbe'nin çıplak bir şekilde tavaf edilmesini yasaklamaya da aittir. Tefsirlerde bu ayetle ilgili tarihi bağlam bilgilerini aktaran rivayetlere bakıldığında bu ayetin konusunun, çevirinin yansıttığı konu olmadığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır.¹⁵

İlgili ayeti Çantay “*Ey Âdemoğulları, her mescid huzurunda zînetinizi alın (giyin). Yeyin, için, israf etmeyin. Çünkü O (Allah) israf edenleri sevmez.*”¹⁶ şeklinde çevirmiştir. Dolayısıyla Çantay'ın ayetin siyakına riayet etmediği ve rivayet bilgisine uygun çevirmediği anlaşılmaktadır. Öztürk ise ayete “*Ey Âdemoğulları! Kâbe'yi tavaf edeceğiniz her vakit (çıplak vaziyette değil) giyinik vaziyette olun, edep yerlerinizi örtün. Ayrıca (hac sırasında daha çok sevap kazanacağınız inancıyla kuru azık dışında tüm gıdalardan uzak durmaktan vazgeçerek) yiyin, için. Size helal olan yiyecekleri kendi kendinize yasaklamak suretiyle haddi aşmayın. Zira Allah haddi aşanları sevmez.*” şeklinde mana vermiştir. Öztürk'ün -bu haliyle- yaptığı çevirisinde siyaka ve rivayet malzemesine dikkat ettiği, böylece ayete isabetli mana verdiği görülmektedir. Nitekim Öztürk söz konusu ayet için dipnotta ayetin nüzul coğrafyası ile bağını izah etmekte ve “camiye giderken güzel elbise giyilmesi ve helalinden yenilmesi, savurganlık edilmemesi” tarzında yapılan çevirileri eleştirmektedir. Ayrıca ayetin son kısmının da yemek duası olarak okunduğuna da işaret ederek ayetin doğru anlaşılmadığını vurgulamaktadır. Öztürk, ayetin cahiliye devrinde bazı Arap kabilelerinin Kâbe'yi çıplak tavaf etmeleri ve ihramlıyken bazı yiyecekleri kendilerine haram etmeleriyle ilgili duruma işaret ettiğini söylemektedir. Nitekim Temim, Mâzin ve Humeys gibi bazı kabilelerden oluşan ve hille mensupla-

¹⁵ Sebeb-i nüzul bilgisi için bk. Ebü'l-Fidâ' 'Îmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn İbn Keşîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 3/365-367.

¹⁶ Kur'an- Hakîm ve Meâl-i Kerim, el-A'râf 7/31.

rı olarak bilinen bu kabilelerin Bâbu's-Selâmdan içeri girdiklerinde üzerlerindeki her şeyi çıkararak çıplak kaldıklarını ve böylece günahlarından arındıklarını düşündüklerini aktarır. Kureyş, Kinâne ve Huzâa gibi kabilelerden oluşan ve "hums" (Ahmesîler) diye anılan diğer bazı kabilelerin ise hacda ihrama girdikten sonra süt içmediklerine ve süt ürünlerini yemediklerine işaret eder.¹⁷

2. Zamirin Mercinden Kaynaklı Mücmellik

İsmi yerine kullanılan zamirlerin merciinin doğru bir şekilde tespit edilmesi, anlamda netliği sağlar. Kur'an, bir hitap olarak bir olay örgüsü içinde nazil olduğu için olayın içindeki muhataplar, Kur'an'da geçen zamirlerden kimlerin kastedildiğini anlamaktadırlar. Fakat bağlam bilgisinin Mushaf'a yansımaması ve bağlama dair bilgilerin, olduğu gibi rivayetler yoluyla net bir şekilde aktarılabilmesi nedeniyle zamirlerin merciinin anlaşılması zorlaşmaktadır. Bazı zamirlerin merciini bağlamdan yararlanarak tespit etmek kolaydır ancak kimi durumlarda ise zamirin raci olduğu kelimeyi belirlemek zordur. Çünkü zamir ya başka bir bağlamla ilişkilidir ya da merci Kur'an metninde bulunmamaktadır.¹⁸ Bu durum - anlamda- muhatap açısından bir kapalılığın ortaya çıkmasına neden olur. Hatta böylesi zamirler muhatapın tercihine göre anlamı farklılaştırır. Bu tür zamirlerin değerlendirilmesinde keyfilik, yanlış anlama ve öznellik gibi olumsuzluklar etkili olabilmekte ve anlam da buna göre yanlış verilebilmektedir.

Zamirlerin merciini tespit etmede bağlam önemli bir katkı sağlasa da bazı durumlarda bağlamdan hareketle bir sonuca ulaşmak zor olmaktadır. Çünkü farklı bağlam türleri oluşabilmektedir. Örneğin "*Şüphesiz O, kıyamet hakkında bir bilgidir. Bu yüzden kıyamet hakkında asla şüphe duymayın ve bana uyun; Dosdoğru yol budur.*"

¹⁷ Mustafa Öztürk, Nüzul Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, el-A'râf 7/31.

¹⁸ Bu konuda bir çalışma için bk. İsmail Aydın, *Kur'an Müphemleri Olarak Zamirler Anlama Etkisi Bakımından Zamirlerin Mercii Sorunu* (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012); Kutbettin Ekinci, "Kur'an'da Mercileri Metinde Geçmeyen Zamirler", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/1, cilt: VIII, sayı: 16, s. 133-147.

(Zuhruf Suresi 43/61) ayetindeki *hû* zamirinin döndüğü yer ayetin siyaki, öncesinden ve sonrasında bağımsız bir ara cümle olma ihtimali, bu zamirden kastın kim olduğunu tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Başka bir ifade ile ayet hemen öncesinde bir kelimeye değil de daha genel olarak başka bir bağlama raci olabilir. Bu nedenle her durumda zamirin öncesiyle tespit edilmesi her zaman bağlayıcı bir ilke olmamaktadır. Çünkü Kur'an bir plana göre yazılan bir kitap değildir. Böylesi durumlarda Fatih Tiyeğin isabetli tespitlerine göre "Kur'an bütünlüğü en zirvedeki bağlamsal unsurdur. Kur'an'ın sözlü bir metin olmasıyla yazılı bir metin kabul edilmesi durumundaki çelişkilerde olguya ve tarihi gerçekliğe uygunluğu bakımından sözlü bir metin olması esas alınmalıdır. Bağlamsal unsurlar dilbilimsel ilkelere aykırı olmamalıdır. Münaşebetin büyük ölçüde sübjektif değerlendirmelere dayandığı unutulmamalıdır."¹⁹

Zuhruf Suresi 43/61. ayetindeki zamirin kastından anlaşılan mana, aslında bize göre diğer bağlam unsurlarına gerek olmayacak şekilde ayet içi bağlama göre net bir şekilde belirlenebilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'e tabi olmak, sıratı müstakim olarak bildirilmiştir. Eğer buradaki zamirden kastın Hz. İsa olduğu iddia edilirse Hz. İsa'nın bir kıyamet alameti olarak Hz. Peygamber'e tabi olma ve bunun da sıratı müstakim olmakla ilişkisi izah edilmelidir. Sıratı müstakim ifadesinin geçtiği el-En'âm 6/126, Meryem 19/36, el-Mü'minûn 23/73 ayetleri incelenirse bu konuda daha doğru sonuçlara ulaşılabilecektir.

Kur'an Yolu mealinde bu ayetle ilgili yerinde bir değerlendirme ve buna bağlı olarak siyaktan hareketle doğru bir tespit yapıldığını söylemek isteriz. Bu ayetin meali "*Bilin ki o kıyamete ait bir bilgidir. Sakın ondan şüphe etmeyin ve bana tâbi olun. Bu dosdoğru yoldur.*" şeklindedir. Ayetteki 'âlem kelimesinin 'ilmün şeklindeki okuyuşu

¹⁹ Ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Fatih Tiyeğin, "Kur'an'da Zamirin Mercii Tespitteki Bağlamsal Sorun", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2014/2, sayı: 27, s. 141-157.

tercih edilerek anlam verilmiştir. Dipnotta verilen değerlendirmeye göre bu ayet bir önceki ayetin devamı değil, yeni bir bağlama ait olan ifadedir. Bizim de işaret ettiğimiz gibi doğru bir tespit ile “son peygambere tâbi olmanın gerekliliği” noktasından hareket edilmiştir. Şu analize yer verilmiştir:

“Bazı tefsirciler, yukarıda Hz. İsa’dan söz edildiği için, “o” zamiri ile Hz. İsa’ya (onun kıyamet alâmeti olarak tekrar geleceğine) işaret edildiği yorumunu yapmışlardır. Hâlbuki İsa’dan bahseden âyetler bittikten sonra başka bir konuya, 40-45. âyetlerde zikredilen “son peygambere tâbi olmanın gerekliliği” konusuna geçilmiştir. Ayrıca âyetin müşrikler için bir şey ifade etmesi, “kıyamet bilgisi veya alâmeti”nin, görüp anlayabilecekleri bir şey olmasına bağlıdır; bu da -henüz gelmemiş olan, görmedikleri- İsa değil, Kur’an’dır, kendisinin son peygamber (hâtemü’l-enbiyâ) olduğunu söyleyen Muhammed Mustafa’dır.”²⁰

ez-Zuhruf Suresi 43/61. ayetine Çantay “Şüphesiz ki o, saat (in) ilmi (kendisiyle bilinenlerden) dir. Artık buna karşı sakın şüpheye düşmeyin. (Onlara de ki.) «Bana tâbi’ olun. (Sizi da’vet ettiğimi) bu (yol) doğru bir yoldur».”²¹ şeklinde mana vermiştir. Böylece siyaka ve Kur’an’ın bütünlüğüne uygun bir çeviri yapmıştır. Öztürk ise ayeti “Hiç şüphesiz Kur’an, kıyametle ilgili kesin bir bilgidir. O hâlde, kıyamet hakkında hiçbir şüphe duymayın ve (tevhid inancında) bana uyun. Bu yol dosdoğru yoldur.” ifadeleriyle çevirmiştir. Ayrıca dipnotta ilgili ayette geçen *innehu* lafzındaki *hu* zamirinin Hz. İsa’ya ve Hz. Peygamber’e raci olduğunu söyleyen müfessirlerin olduğuna işaret eder. Bununla birlikte kendisinin çeviride Hasan el-Basrî, Katâde ve Saîd b. Cübeyr’e ait yorumları esas aldığını söyler. Burada diğer bazı detayları da ilave eder.²²

Bazı meal yazarları, ayette geçen “o” zamiri ile Hz. İsa’ya (onun kıyamet alâmeti olarak tekrar geleceğine) işaret edildiği yorumunu yapmışlardır. Nitekim Ömer Nasuhi Bilmen “Ve şüphe yok ki, o

²⁰ Kuran Yolu Meali, 522.

²¹ Kur’an- Hakîm ve Meâl-i Kerim, ez-Zuhruf 43/61.

²² Nüzul Sırasına Göre Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, ez-Zuhruf 43/61.

(Hazreti İsa) Kıyamet için bir bilgidir. Artık o Kıyamet hususunda bir şekke düşmeyin ve bana tâbi olunuz. Bir dosdoğru yol budur.”²³ şeklinde bir meali tercih ederek bu kanaatte olduğunu teyit etmiştir. Ali Fikri Yavuz da aynı kanaate sahip olduğu için “Gerçekten o (İsa'nın nüzûlü), kıyamet için (yaklaştığını bildiren) bir beyandır, alâmettir. Onun için sakın o kıyametin geleceğinde şüphe etmeyin de benim şeriatime tâbi olun. İşte bu biricik doğru yoldur.”²⁴ ifadelerine yer vermiştir.

3. Atıf ve İstinaf İhtimalinden Kaynaklı Mücmellik

Bir cümlede tekrarı engellemek ve gereksiz uzatmaların önüne geçmek için -bazı edatlar yoluyla- kelimeler ve cümleler birbirine bağlanmaktadır. Ancak bunun için atıf yapmayı engelleyen bir durum bulunmamalıdır. Atıf yapılan kelime ve cümleler irap, haber ve inşa bakımından birbirlerine uyum gösterirler.

Kur'an'da kelime ve cümlelerin birbirine atfedildiğine dair örnekler sıkça rastlanmaktadır. Bir edatın atıf olup olmadığına yönelik kabul, manayı doğrudan etkilemektedir. Bunun en açık örneği Âl-i İmrân suresinin 7. ayetindeki *vâv* edatıdır. Bu edatın atıf veya istinaf edatı olması, müteşâbih ayetlerin anlamının âlimlerce bilinip bilinemeyeceği ile ilgili görüşleri farklılaştırmıştır. *Kuran Yolu* mealinde bu edat atıf edatı olarak kabul edilerek müteşâbihin te'vilini ilimde payeye erişenlerin de bileceğine dayalı bir çeviri yapılmıştır.²⁵ Bu çevirinin benimsenmesinde eğer ayet içi siyak esas alınarak *vâv* istinaf edatı kabul edilseydi bu şekilde bir çeviri yapılmamış olacaktı.

Çeviride -ayetin iç bağlamında- tev'il kelimesinin Kur'an bütünlüğündeki yeri de dikkate alınmamıştır. Kanaatimize göre *vâv*ın edat olup olmadığına dair tercih ortaya konulurken bu ayetteki te'vilin Kur'an bütünlüğünde ne anlama geldiği ve yine te'ville ilişkisi noktasında ilgili ayetin olayla ilişkisi yani tarihi bağlamı

²³ Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, (Erişim 26 Mart 2021), ez-Zuhuf 43/61.

²⁴ Kur'an-ı Kerim Meali ve İzahlı Meal-i Alisi, (Erişim 26 Mart 2021), ez-Zuhuf 43/61.

²⁵ Kuran Yolu Meali, 56

önemlidir. Te'vil, Kur'an'ın bütünlüğünde bir şeyin hakikati, sonucu demektir. Dolayısıyla te'vîl müteşâbih ayetlerin anlamıyla ilişkili değildir. Yine bu ayetin tarihi bağlamı te'vil kelimesinin mahiyetinin Kur'an'daki bazı ayetlerin anlamının bilinip bilinmemesini anlatmamaktadır. Bu ayetle ilgili iki sebab-i nüzul bilgisi nakledilmiştir. Bunlardan birincisine göre Yahudilerden bir grup mukatta harflerini ebced hesabına tabi tutarak ümmeti Muhammed'in ömrünün kısa olduğunu iddia etmiştir. Ancak bu harflerinin sayısının bildiklerinden fazla olduğunu öğrenince umduklarını bulamamışlar ve yaptıkları hesaptan vazgeçmişlerdir. İkinci görüşe göre Necran Hristiyanlarından bir heyet Hz. İsa'nın mahiyeti ile ilgili Hz. Peygamber'le münazarada bulunmuşlardır. Bu esnada "Sen İsa'nın Allah'ın kelimesi ve ondan bir ruh olduğu nu söylemiyor musun?" şeklinde bir soru sormuşlar ve Hz. Peygamber 'in de "evet" şeklinde cevap vermesi üzerine Hz. İsa'nın tanrısal bir mahiyete sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Böylece kendi mesnetsiz itikatlarıyla Kur'an'ın buyrukları arasında benzerlik kurmak istemişlerdir.²⁶

İster Yahudiler isterse Hristiyanlarla ilgili sebebi nüzülü esas kabul edelim, her iki durumda da mezhebî tartışmalarda cereyan eden müteşâbih olgusunun bu ayetin bahsettiği bir konu olduğu söylenemez. Sonraki tartışmaların yansımasının bir sonucu olarak bu ayetteki *vâv* edatının başlangıç olması gerekirken atıf olarak değerlendirilmiş olması muhtemeldir. Bu nedenle bir edatın bu bağlamda değerlendirilmesinde siyakın mı yoksa mezhebî kabul-lerin mi etkili olduğu analiz edilmelidir.

Zikredilen bu ayette anlamı belirleyen bir diğer önemli hususta -ki bu husus öne çıkarılmamaktadır- nefy ve istisna edatı ile gelen kasr/hasr üslubudur. Bu üslup özelliği inkârcı durumda olan veya inkârcı durumuna düşürülmek istenen kimseler için kullanılmak-

²⁶ Bu ayetin nüzul sebebi hakkında iki görüş bulunmaktadır. Bu konuda bk. Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr Taberî, *Camîu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Mahmud Muhammed Şakir (Mekke: Daru't-Terbiyeti ve't-Türâs, ty), 6/179-187.

tadır.²⁷ Ayetin sebebi nüzulünü de hesaba kattığımızda ayet, müteşâbihin te'vilini sadece Allah'ın bildiğini kabul etmeyenlerin bu kanaatinin geçersizliğini ve te'vili yani bir işin akıbetini sadece Allah'ın bileceğini bildirmektedir. *Vav* harfinin edat olduğunun kabul edilebilmesi için ayetin muhatap aldığı kimselerin, âlimlerin te'vilini bileceklerini inkâr ettiklerinin ispat edilmesi gerekmektedir. Fakat bağlam bilgisinde buna rastlanmamaktadır. Karşıdaki muhataplar te'vili bildiklerini iddia ettikleri için müteşâbihin peşine düşmüşlerdir. Onun te'vilini sadece Allah'ın bildiğini kabul etmemektedirler. Bu nedenle ayette kasr üslubu bulunmaktadır. İşte bu söylediklerimiz bu şekil bir çevirinin yanlışlığını ortaya koymaktadır.

el-En'âm 6/3 *وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرُّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ* ayetindeki *semâvât* kelimesinden sonra gelen *vav* edatı bazılarına göre atıf bazılarına göre başlangıç ifade eder. İbtidâiyye/başlangıç olmasına göre "O, göklerde (tek olan) Allah'tır. Yerde de sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da" iken atıf olmasına göre ise anlam "O, göklerde ve yerde (tek olan) Allah'tır." şeklindedir. Mukâtil ilk manayı²⁸ tercih etmiştir. Begavî ikinci manayı kabul ederken "Gökteki ilâh da yerdeki ilâh da odur." (ez-Zuhruf /84) ayetini delil getirmiştir.²⁹ *Kuran Yolu* mealinin çevirisi de ikinci şekildedir. Çantay³⁰ ve Öztürk de³¹ bu çeviriyi benimsemişlerdir. *el-En'âm 6/3* *وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ* kelimelerinin diğer ayetlerde bir bütün halinde geçtiği dikkate alındı-

²⁷ Bu konuda bir çalışma için bk. Ali Karataş, "Erken Dönem Mekkî Surelerdeki Nefiy ve İstisna ile Yapılan Hasr / Kasr Belagati Üzerine Hermeneutik Bir Deneme", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD) 20 / 1 (Haziran 2020): 1-20. <https://doi.org/10.30627/cuilah.635149>.

²⁸ Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasan İbn Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehate (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2001), 1/509.

²⁹ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzil fî Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdürrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998), 2/109.

³⁰ Kur'an- Hakîm ve Meâl-i Kerim, el-En'âm 6/3.

³¹ Nüzul Srasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, el-En'âm 6/3

ğında Kur'an Yolu çevirisinin isabetli olduğu söylenebilir. Özellikle "Göklerde ve yerde azamet yalnız O'nundur. O, azîzdir, hakîmdir." (Casiye 45/37) ayeti bu şekilde anlamlandırılmayı kuvvetlendiren bir delil olarak değerlendirilebilir.

4. Takdim ve Tehirden Kaynaklı Mücmellik

Arap dilinin üslup özelliklerinden birisi bir ifadenin takdim ve tehir yoluyla cümledeki yerinin değiştirilerek kullanılmasıdır. Takdim, bir kelimenin herhangi bir sebepten ötürü cümle sıralamasındaki yerinin değiştirilerek başka bir kelimeden önce getirilmesidir. Tehir ise önce gelmesi gereken bir kelimenin cümlede başka bir öğeden sonraya bırakılması olayıdır. Seyyid Şerif Cürcânî takdim ve tehir konusunu *Delâilü'l-İcâz* adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde ele almış ve bu konunun önemine binaen şunları söylemiştir:

"Takdim ve tehirin faydası çok, güzellikleri bol ve alanı geniştir. Okuyucuyu sürekli ince anlamlarla ve yeniliklerle karşı karşıya getiren bir tarafı vardır. Özellikle diziliş ve dinleti açısından okuyucunun hoşuna giden bir şiir görüldüğünde, o şiir mutlaka takdim-tehir sanatıyla süslü hale getirilmiştir. Bir şeyin öne alınması, bulunduğu yerden başka bir yerde zikredilmesi seni büyüler ve sana hoş gelir"³²

Kur'an'da çeşitli nedenlerle ifadelerin takdim ve tehir ile geldiği bilinmektedir. Bu durum manayla ilgili bir üslup özelliğidir. Kur'an'ın birçok yerinde herhangi bir şahıs veya olay anlatılırken teşvik etmek, ifadeyi tahsis etmek, fasılaya riayet etmek, lafız ile mana arasındaki uyumu sağlamak, iştikaka riayet etmek, sakındırmak vb. belagat açısından amaçlarla bu üsluba müracaat edildiği gözlenmektedir.³³ İmam Süyûtî, *el-İtkân* adlı eserinde takdim ve tehir olgusunun önemine ve ayetlerdeki takdim ve tehir olgusunun fark edilmesinin ayetlerin anlaşılmasındaki zorluğu kaldıracağına dikkat çekmiştir. Verdiği bilgiye göre takdim ve tehir ya-

³² Abdulkahir el-Cürcanî, *Delâilü'l-İcâz*, tah. Abdülhamid Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 1/106.

³³ Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/518-519; Ahmet Tekin, "Kur'an'da Takdîm-Tehir'in Gerekçeleri", Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi [Batman Akademi Dergisi], 2017, cilt: I, sayı: 1, s. 30-44.

pılmaması mana karışıklığına sebep olacak noktalardan birisidir. (el-Bakara 2/85) *وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا* ifadesi sonra gelmiştir. Eğer sonra gelmeseydi ayet, Allah mal ve evlatlarıyla onlara ahirette azap etmek ister şeklinde anlaşılırdı.³⁴

Takdim ve tehir ayetlerin anlaşılmasında muhatap için zorluk ortaya çıkararak etkenlerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede ayetlerde takdim ve tehir olduğu anlaşılmaz ise anlamda zorluk ortadan kalkmaz veya bu durum yanlış anlamaya neden olabilir. Bu nedenle çeviri yaparken takdim ve tehir olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bir ayette takdim ve tehirin olması her müfessirin üzerinde uzlaştığı bir durum değildir. Bu nedenle bazen kişisel kabuller bu konuda etkili olabilmektedir. Hatta takdim ve tehirin varlığı noktasında mezhebi kabuller etkili olduğu için hatalı değerlendirmelerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir araştırmada el-Kamer 54/49 ayetinde Mâtürîdî'nin Mutezileyi eleştirmek için takdim ve tehirde bahsettiği ancak onun takdim ve tehir olduğuna dair ileri sürdüğü görüşün yanlış olduğu ifade edilmiştir.³⁵

Takdim ve tehirde kaynaklı mana takdirinde etkili olan ayetlerden biri "Andolsun ki Allah size verdiği sözü yerine getirdi. Hatırlayın ki onun izniyle kâfirleri öldürüyordunuz ama Allah, size istediğiniz zaferi gösterdikten sonra gevşediniz. Emre itaat hususunda birbirinizle tartıştınız ve emre aykırı hareket ettiniz" (Âl-i İmrân 3/152) ayetidir. Ferrâ'ya göre ayetin *إِذَا فَسَلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ فَسَلْتُمْ* üzere *وَاطِيعُوا اللَّهَ* şeklinde dir.³⁶ İmam Mâtürîdî, *وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا* "Allah ve resulüne itaat edin,

³⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/38.

³⁵ Ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Harun Abacı, *Kur'an'ın Mâtürîdî Yorumu Te'vîlâtü'l-Kur'an'da Mu'tezile Tenkidinin Dilbilimsel Temelleri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 65-70.

³⁶ Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh ed-Deylemî el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Ahmed Yusuf Necâfî- Muhammed Ali Neccar- Abdülfettah İsmail eş-Şelbî (Mısır: Dâru'l-Misriyye, ts.), 1/238.

birbirinize düşmeyin, sonra zayıflarsınız ve zaferi elden geçirirsiniz” (Enfâl 8/46) ayetini delil getirerek Âl-i İmrân 3/152’deki *إِذَا قُتِلْتُمْ إِذَا قُتِلْتُمْ* ifadesinin *وفشلتم* ve *وتناز عتْم* şeklinde almıştır. Gereği ise ona göre tartışma olmadan gevşemenin olmayacağıdır yani tartışma gevşemeyi beraberinde getirmiştir.³⁷ Bu durumda mananın “Birbirinizle tartışmanız sizi gevşekliğe sürükledi.” şeklinde olması gerektiği söylenebilir. Ancak *Kuran Yolu* mealinde böyle bir çeviri yapılmamıştır. Çeviride gevşemenin sebebi Allah’ın zafer vermesi olarak verilmiştir. Tarihi bağlamına bakıldığında bu şekildedeki bir çeviri yerine takdim ve tehire uygun bir çevirinin yapılması daha isabetli olacaktır. Söz konusu ayeti Çantay “*Andolsun ki Allah’ın size olan va’di Onun izn (-ü keremi) ile onları (düşmanları kolayca) öldüregeldiğiniz, hattâ sevmekde olduğunuz (zafer) i de size gösterdiği zamana kadar-yerine gelmişti. (Sonra) siz yılgınlık gösterdiniz, isyan etdiniz, (verilen) emir hakkında çekişdiniz.*”³⁸ şeklinde çevirirken Öztürk ise “...Derken, Allah size o çok istediğiniz zaferin işaretlerini gösterir göstermez gevşediniz.”³⁹ ifadelerini tercih etmiştir. Bu çeviriler *Kur’an Yolu* çevirilerine paralellik arz etmektedir. Bununla birlikte meal yazarlarından Bahaeddin Sağlam “*Muhakkak Allah, (size olan yardım) sözünü doğru çıkardı. Çünkü siz, Allah’ın izniyle onların kökünü kazımaya başlamıştınız. Nihayet dağılıp, işi idare etme konusunda çekiştiniz. Ve Allah, sizin sevdiğiniz şeyi size gösterdikten sonra, itaatsizlik ettiniz.*”⁴⁰ şeklinde bir çeviri yapmıştır. Böylece bu çeviride takdim-tehire riayet edilmiştir.

Bir rivayete göre Hz. Peygamber Uhud savaşında hiç kimsenin yerleştirildiği yerden ayrılmamasını istemişti. Bazıları ganimet almak istemekte ancak bazıları da buna karşı çıkmaktaydı. Bu ne-

³⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te’vilât-ü'l-Kur’ân* (İstanbul: Dâr-u'l- Mîzan, 2005-2010), 1/148.

³⁸ Kur’an- Hakîm ve Meâl-i Kerim, Âl-i İmrân 3/152.

³⁹ Nüzul Sırasına Göre Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, Âl-i İmrân 3/152.

⁴⁰ Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî, (Erişim 28 Mart 2021), Âl-i İmrân 3/152.

denle tartıştılar.⁴¹ Ayet içi bağlama göre bazıları ganimet elde etmekle dünya nimetine ulaşmayı isterken diğerleri Hz. Peygamber'in emrine uyararak ahireti istediler. İşte bu durumun Ferrâ ve Mâtürîdî'nin de kabul etikleri üzere ayetin, takdim ve tehir üzere anlaşılması için bir temel olması gerektiği söylenebilir. Fakat müfessirlerin genel yaklaşımları, ayeti takdim ve tehir üzere olmadan anlamak, şeklindedir.

el-A'râf 7/4 ayeti *Kur'an Yolu* mealinde "Nice ülkeler var ki onları helâk ettik. Azabımız onlara geceleyin yahut gündüz istirahat ederlerken geliverdi" şeklindedir. Bu çeviriye göre önce helakin gerçekleştiği ve daha sonra azabın geldiği ortaya konmuştur. Çeviriye göre helakten sonra azabın gelmesinin bir anlamının olup olmadığı muhtemelen sorgulanmamış ve ayet böyle anlaşılmıştır. Bazıları ayetin takdim tehir üzere geldiğini kabul ederek azabın gelmesinden sonra helakin ortaya çıkması şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir.⁴² Bu konuda netliğe ulaşabilmek için bağlama başvurmak gerekmektedir. "Azabımızı hissettiklerinde bir de bakarsın ki oralardan (azap bölgesinden) kaçıyorlar!" (el-Enbiyâ 21/12) ve "Artık o çetin azabımızı gördükleri zaman: Allah'a inandık ve Ona ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, derler." (el-Mü'min /84) ayetlerinde *be'sin*/ azabın bir toplumun helakında son aşama olmadığı anlaşılmaktadır.

İbn Âşûr el-A'râf 7/4 ayetinin yorumunda azabın helak için bir sebep olduğuna dikkat çekmiştir. *İhlâk* yok olma ve kökün kazınması demektir. Yok olmadan önce azabın bir sebep olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Fakat bazıları buna karşı çıkararak buradaki helakı, yok olmayı irade etme manasında almışlardır. *Be's* kelimesinden önce gelen *câe* fiilinin başındaki *fe* edatının tertip manasından da olduğunun düşünülmesi bu yorumun yapılmasında etkili olmuştur. Ancak Ferrâ her zaman *fenin* tertip ifade etmediğini kabul

⁴¹ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 1/306.

⁴² Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh Zerkeşî, *el-Burhan fî Ullûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabî: Beyrut 1957), 4/294.

ederek bu ayette takdim tehir olduğunu, azabın gelmesinin tehir olarak sonraya kalmasını da azap ve helakın birlikte meydana gelen bir fiil olmasıyla açıklamıştır.⁴³

Hasan Basri Çantay ilgili ayeti “*Biz nice memleketler (ehâlîsin) i helak ettik. Öyle ki (kâh) geceleyin, kâh onlar kaylûle ederlerken azabımız gelib çatdı onlara.*”⁴⁴ şeklinde çevirmiştir. Öztürk’ün meali ise “(Bilin ki) Biz geçmişte nice beldelerin söz dinlemeyen inkârcı halklarını helak ettik. Azabımız onları kâh geceleyin kâh gün ortasında, öğle uykusunda yakalayiverdi.” şeklindedir.⁴⁵ İster Kur’an Yolu isterse Çantay ve Öztürk’ün meallerinde olsun; helakin önce ifade edilmesinin, azaba ise sonra yer verilmesinin Türkçe’nin ifade tarzıyla da ilgili olduğu söylenebilir. Nitekim bu tür çevirilerde vurgu helakin önce azabın ise sonra geldiğine yönelik değildir. Bilakis ikinci cümlede ifade edilen azap, aslında birinci cümlede geçen helakin tarzını, zamanını vs. tanımlamaktadır. Eğer bu yönüyle bakılırsa çevirilerde doğrudan bir hata olduğunu söylememiz isabetli olmaz. Ancak ilgili ayet Abdullah Parlayan’ın tercih ettiği gibi “*Bize ve elçilerimize başkaldıran topluluklardan nicesini, gece vakti veya güpegündüz dinlenirken, ansızın gelip çatan cezamızla yok etmişizdir.*”⁴⁶ şeklinde çevri-
lebilir. Böylelikle problem giderilmiş olur.

Sonuç

Bir dilden diğerine herhangi metni doğru çevirebilmede her iki dilin kendine özgü yapıları başta olmak üzere birçok unsur etkili olmaktadır. Bu yönüyle çeviri ciddi emek isteyen ve çok yönlü araştırmayı içeren bir faaliyettir. Söz konusu çeviri faaliyeti Kur’an-ı Kerim için söz konusu olduğunda işin ehemmiyeti artmaktadır. Ayrıca tefsir için gerekli olan şartlar, doğru bir çeviri ve meal için de gereklidir. Bu nedenle muradın tespit edilmesi için

⁴³ el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, 1/371.

⁴⁴ Kur’an- Hakîm ve Meâl-i Kerim, el-A’râf 7/4.

⁴⁵ Nüzul Sırasına Göre Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, el-A’râf 7/4.

⁴⁶ Kur’an-ı Kerim Meali ve Özlü Tefsir (Erişim 27 Mart 2021), el-A’râf 7/4.

önemli noktalara dikkat edilmediğinde ayetin çevirisinde yanlışla düşünme ihtimali artmaktadır.

Bu çalışmada seçtiğimiz örnekler bağlamında meseleye baktığımızda şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Mücmellikten kaynaklı sebeplerin çeviriyi etkilediği göz önüne alınmadığında, farkında olmadan tercümelerde hata ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplere karşı farkındalık, bu konuda yanlışla düşmeyi engellemede önemli katkılar sağlayacaktır.

Zikredilen sebeplerin hataya götürmesinde de temel bazı hususlar bulunmaktadır. Bu hususların başında bağlam bilgisine başvurulmaması ve -çeviride- bazı kabullere göre hareket edilmesidir. Bu kabullere göre çeviri yapıldığında mücmellik ile ilgili sebepler atlanmakta ve ayet çevirisinde anlam kaymaları olmaktadır. Çevirilerde hataya sebep olan bir husus ise mezhebi kabullerdir. Zikredilen kabullerde bir farkındalık oluşmadığında mücmellik sebebi ne karşı da farkındalık olmamaktadır. Bu da yine hataya düşmeyi beraberinde getirmektedir. Ayrıca Türkçe'nin kendine has yapısının çevirilerde kimi zaman belirleyici unsur olarak öne çıktığını ilave edebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abacı, Harun. *Kur'an'ın Mâtürîdi Yorumu Te'vilâtü'l-Kur'an'da Mu'tezile Tenkidinin Dilbilimsel Temelleri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.
- Aydın, İsmail. *Kur'an Müphemleri Olarak Zamirler Anlama Etkisi Bakımından Zamirlerin Mercii Sorunu*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012.
- Berîdî, Ahmed Muhammed-Dâli', Fed İbrâhim. *el-Mevsûatü'l-Vücûh ve'n-Nezâir*. Riyad: Dâtur'-Tedmîr, ty.
- Cürcanî, Abdulkahir. *Delâilü'l-İ'caz*. thk. Abdülhamid Hendâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Derveze Muhammed İzzet. *et-Tefsîrü'l-hadis*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1383.
- Durmuş, İsmail. "Müşterek". TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1> (05.03.2021).
- Ekinci, Kutbettin. Kur'an'da Mercileri Metinde Geçmeyen Zamirler. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017/1, cilt: VIII, sayı: 16, s. 133-147.

- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyad b. Abdillâh ed-Deylemî. *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf Necâfî- Muhammed Ali Neccar- Abdülfettâh İsmâil eş-Şelbî. Mısır: Dâru'l-Mısıryye, ts.
- Güven, Şahin. *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. I-IV cilt. thk. Abrürrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422/2001.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' 'İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn. *Tefsiri'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419.
- Karaman, Hayrettin, Çağrı, Mustafa vd., *Kur'an Yolu Meali*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Keskin, Hasan. *Kur'an'da Fitne Kavramı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Kur'an-ı Kerim Meali ve İzahlı Meal-i Alisi. Erişim 26 Mart 2021. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?süre=43&ayet=61>
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali. Erişim 26 Mart 2021. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?süre=43&ayet=61>
- Kur'an-ı Kerim Meali ve Özlü Tefsir. Erişim 27 Mart 2021. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?süre=7&ayet=4>
- Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli. Erişim 28 Mart 2021. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?süre=3&ayet=152>
- Kur'an- Hakîm ve Meâl-i Kerim, çev. Hasan Basri Çantay. İstanbul: yy, 1984.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilât-ü'l-Kur'ân*. İstanbul: Dâr-u'l- Mîzan, 2005-2010.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasan İbn Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehate. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâs, 2001.
- Nüzul Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, çev. Mustafa Öztürk. Ankara: Ankara Okulu, 1. Basım, 2016.
- Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin et-Teymî. *Mefâtihu'l-Gayb*. I-XXXII cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1998.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2012.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr. *Camiu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*. thk. Mahmud Muhammed Şakir. 24 Cilt. Mekke: Daru't-Terbiyye ve't-Türâs, ty.
- Tekin, Ahmet. "Kur'ân'da Takdîm-Tehir'in Gereççeleri". Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi [Batman Akademi Dergisi], 2017, cilt: I, sayı: 1, s. 30-44.

Mücmel Ayetlerin Tercümesinde Kur'an Bütünlüğünü Dikkate Alma

Tiyek, Fatih. Kur'an'da Zamirin Merciiini Tespitteki Bağlamsal Sorun, Bilimname: Düşünce Platformu, 2014/2, sayı: 27, s. 141-157.

Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed b. Abdillan. *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabî, 1957.